

Adam Mickiewicz och Litauen

Sigutė Radzevičienė

Geniets väsen är alltid något outgrundligt för oss dödliga - som toppen på ett stort berg, täckt av moln och dimmor. Det finns stigar fram till detta berg, och man kan närma sig toppen från olika håll. Men trots alla våra försök att nå bergets topp ser vi den blott från ett enda håll: vårt eget. Det stora bergets under inträffar dock först när man lyckas inse att alla stig arna möts på toppen. Med denna metafor avser jag det gåtfulla geniet Adam Mickiewicz. Mickiewicz's outgrundlighet väcker hos forskare från en mängd olika länder ambitionen att förstå denna mångfasetterade poetiska själ. Vi försöker nå bergets topp från våra olika kulturer, längs våra olika stigar: den polska, den litauiska, den europeiska. Jag inbjuder er att följa den litauiska kulturens stig...

Adam Mickiewicz's födelseår är ett obestridligt faktum, 1798, medan hans födelseplats fortfarande väcker diskussion. En del anser den vara byn Zaosie, som ligger knappt fem mil från Nowogródek; andra - själva staden Nowogródek. Osäkerheten beror på familjens varierande vistelseorter: Adams far arbetade vid domstolen i Nowogródek, medan familjen bodde på en gård i Zaosie till 1801 och sedan bosatte sig i Nowogródek. Det rör sig emellertid om ett ganska enhetligt område.

Om vi vill söka i detta område efter impulser, som kan ha format den blivande poetens tidiga fantasi, finner vi rika källor: den baltiska forn historiens myter och hjältar, en romantisk natur, befolkningens gamla seder och bruk, dess särpräglade karaktär. Regionen hade ännu inte hunnit förlora sina historiska drag efter den tredje delningen av den federala

polsk-litauiska staten *Rzeczpospolita* (Republiken) 1795. Under sin barndom levde Adam säkert i atmosfären av denna kultur, det tidigare Storfurstendömet Litauen. Det fanns då många minnesmärken kvar från det förflutna: ruinerna av Nowogródeks fästning, gravkullen över den hedniske kungen Mindaugas, en dal med hjältinnan Grażinas namn och bortom dalen en by och en liten sjö med namnet Lietavka. Man kallade under poetens barndom området för *Litwa* (Litauen), trots att större delen av befolkningen redan var poloniserad och betraktade sig själv som polacker med litauiskt ursprung. Den unge Adam påverkades inte bara av den multietniska miljön i detta område, där flera folks kulturer strålade samman. Det var inte bara naturen som lämnade tydliga spår i de verk han senare skrev, omgivningen hemma bidrog också och var stimulerande för barnets rika fantasi. Poetens dotter, Maria Górecka, nämner att hon hört talas om en gammal tjänare som hade smeknamnet Odysseus, eftersom han kunde berätta många historiska legender (Górecka 1897, ss. 102f). Man anar att det kunde finnas även litauiska motiv i dessa berättelser. Mickiewicz själv mindes också familjens tjänarinna, som kunde gamla litauiska myter. Litauen var troligtvis välkänt för honom från hans unga år.

Den sextonårige Mickiewicz kom till Vilnius för att studera år 1815. Redan i flera sekler hade Vilnius med sin kulturella mångfald varit en stämningsfull plats. Här smälte olika kulturer samman både i stadens utseende (med dess arkitektoniska stilar: gotik, renässans, barock) och invånarnas andliga liv (med olika språk och religioner). Vilnius var präglad av sin historia och av de intellektuella idéer som hade fötts på universitetet. Vilnius med sin kultur började forma den unge Mickiewiczz inre värld och gav den dess första tydliga romantiska drag.

Staden Vilnius var livlig och bullersam. Dock hördes här inte längre det litauiska språket. Den litauiska kulturen kunde spåras som kvardröjande skuggor efter solens nedgång: i några få människors tal, i historiens förflutna, i somliga intellektuellas för denna tid lätt besynnerliga längtan efter ett språk och en kultur som redan hade gått förlorade. Kan det inte vara så, att just denna längtan efter det förflutna främjade preromantiska och senare romantiska drag i poetens verk?

Adam Mickiewicz började sina studier vid Vilnius' Alma Mater under I dess blomstringsperiod. Han fick studera hos dåtidens framstående veten-Iskapsmän och professorer, som var välkända i hela Europa. Det första

året läste Mickiewicz vid fysisk-matematiska institutionen, men redan under andra studieåret befann han sig på den plats dit hans inre röst kallat honom - institutionen för litteratur och de fria konsterna. Det var tre professorer som hade störst inflytande på poetens intellektuella och litterära utveckling under denna period - G. E. Groddeck, L. Borowski och J. Lelewel.

G. E. GRODDECK, som vände sig mot litteraturens stelnade konventioner och kungjorde frihetens princip i poesin, skapade viktiga förutsättningar för romantikens genombrott i Litauen. Groddeck var den förste som översatte och publicerade - i *Dziennik Wileński* (Vilnius' tidning) - några avsnitt ur en bok, som propagerade för romantiken -(G. de Staëls *De l'Allemagne* (Om Tyskland, 1815). Groddecks inflytande på Mickiewicz kan tydligast spåras i poetens artikel *Om den romantiska poesin*, som förde hans ballader in i det offentliga litterära livet (Meżyński 1974, s. 87).

L. BOROWSKI, professor i litteraturteori, lärde den blivande poeten de teoretiska begreppen och den subjektiva tolkningen av litteraturen. Mickiewicz nämnde senare att det var Borowskis förtjänst att han blev¹ van att ställa krav på precis och nyanserad stilistik i sina verk (Odyniec 1884, s. 330).

Men det starkaste inflytandet på poetens intellektuella utveckling hade Joachim LELEWEL, professor i allmän historia. Både frihetens generella principer i människans väsen och dess historiska bevis, dvs. den litauiska nationens dramatiska öde, gjorde starkt intryck på Mickiewicz. Lelewels uppfattning om Litauens historiska och kulturella förflutna var ovanlig för denna tids värderingar. Professorn ansåg Litauens väsen vara ett integrerat element i de europeiska nationernas historia (Lelewel 1959, ss. 337-384). Om man erinrar sig Mickiewicz's senare kulturhistoriska åsikter som han gav uttryck åt när han var professor vid *College de France* (1843), märker man ganska tydligt att Lelewels idéer om den litauiska kulturen återkommer i den store poetens föreläsningar om de slaviska nationernas litteraturer (Mickiewicz 1955:11, ss. 283-294).

Relationerna mellan Lelewel och Mickiewicz var mycket nära under poetens studieår och även senare. Professorn hjälpte Mickiewicz att publicera sina första verk och att få möjlighet att utveckla sina kunskaper genom studier utomlands. Professorn stödde också poeten i hans svåra stunder. I rättegången efter sällskapet *Filomaternas* (Filomaci) olagliga

verksamhet lyckades Lelewel befria Mickiewicz från fängelse genom att gå i god för honom hos myndigheterna. Lelewel skrev ett avskedsbrev till poeten och bistod med materiell hjälp, när denne utvisades från Litauen av de ryska myndigheterna. Lelewel var den ende av A. Mickiewiczz lärare som blev ihågkommen av poeten i hans poesi. A. Mickiewicz har till sin professor dedicerat ett ode, *Do Joachima Lelewela* (Till Joachim Lelewel).

Genom sina studier utvecklades A. Mickiewicz inte bara som filolog utan också som diktare. Professorernas teorier och den kamp mellan litterära strömningar som pågick i denna tids kulturliv påverkade såväl Mickiewiczz intellektuella åsikter som hans estetiska värderingar och hans diktning.

I sin tidiga period stod Mickiewicz under starkt inflytande av det intellektuella klimat som härskade i Vilnius' kulturliv och vid universitetet. Man hyllade upplysningens idéer. Mickiewicz trodde också att upplysningen motsvarar humanismens högsta och allmänna ideal (RiSkus 1970, s. 54). Det är inte underligt att den unge Mickiewicz började sin litterära bana med översättningar av Voltaire. Poetens medfödda talang och omständigheterna ledde honom till romantiken. Man började på allvar diskutera romantiken i Vilnius' litterära kretsar i samband med ovannämnda bok av G. de Staël, *Om Tyskland*. Författarinnan hävdade att en nations litteratur kan presenteras bara om man utgår från romantikens premisser. Romantikens nya tankar mottogs positivt inom den yngre generationen. Men klassicismens anhängare i Warszawa och Vilnius strävade mot romantiken. Upplysningsanhängarna i Warszawa slog tillbaka med satiriska dikter i syfte att anklaga romantiken för reaktionär karaktär och mysticism.

Vilniusklassicisterna förenades i sällskapet *Szubrawcy* och började publicera sin satiriska tidning *Wiadomości Brukowe* (Gatunyheter). 1817 anses som det viktigaste året i kampen mellan den nedåtgående klassicismen och den unga romantiken. Just vid denna tid presenterade Mickiewicz sina tankar i periodiska skrifter. Här blev det uppenbart att diktningen var det viktigaste syftet med hans intellektuella verksamhet. Medan Mickiewiczz romantiska världsåskådning höll på att ta form, levde i samhället fortfarande upplysningens tankar att nationens historia, språk och folklöre borde betraktas som objekt för vetenskapen. Intresset för den litauiska nationen och dess förflutna kom från denna tid att anses som det gemen-

samma för klassicismens anhängare och romantikens företrädare. Skillnaden låg i att klassicismen betraktade det litauiska som sitt forskningsobjekt, medan romantiken stimulerades av det förflutnas andliga krafter och förvandlade det till sin själs röst.

Mickiewicz's talang utvecklades vid en tidpunkt när intresset för det litauiska stimulerades på de två ovannämnda sätten. Det litauiska väsendets tillvaro fick senare gestaltas i den s.k. "litauiska romantiska skolan", bland vars företrädare Mickiewicz fanns. Hans intresse för det litauiska språket och Litauens historia blev grunden till hans verk med litauiska motiv (*Grażyna, Dziady, Pan Tadeusz*) och till hela den romantiska skolan.

Adam Mickiewicz's strävan efter ett fullkomligt självuttryck i det motsägelsefulla livet omfattade inte bara hans diktning utan visade sig även i hans samhällsliga engagemang. Han var aktiv medlem i det olagliga patriotiska sällskapet *Filomaterna*, vilket instiftades 1817. Dess medlemmar var välkända personer i dåtidens akademiska värld. Adam Mickiewicz betraktades som sällskapets själ. Efter sina studier fick han börja undervisa på en skola i Kaunas (1819). Filomatrörelsen upplevde en nedgång utan sin ledare; dess medlemmar bad gång på gång Mickiewicz om intellektuell vägledning (*Archiwum Filomatów...*, ss. 179f).

Mickiewicz och sällskapet *Filomaterna* påverkade varandra ömsesidigt. Mickiewicz's andliga utveckling skedde parallellt med sällskapets verksamhet. Mickiewicz kom till sällskapet som anhängare av klassicismen men lämnade det som en mogen företrädare för romantiken. *Filomaternas* slagord - gemensamma ideal i livet och poesin ! - ställde stora krav på Mickiewicz som poet och människa. En stor och värdefull samling av Mickiewicz's brev (111 st.) från denna tid visar poetens strävan att rätta sig efter de höga idealen, trots hans komplicerade livsförlopp (Mickiewicz 1955:14, ss. 24-269). Denna korrespondens är en av de mest intressanta i sin genre i världslitteraturen. Här kommer inte bara Litauens kulturella väsen till uttryck, utan även poetens psykologiska nyanser och hans intellektuella och andliga utveckling, vilket allt kompletterar vår bild av det romantiska skapandet som fenomen.

Efter det spännande studielivet kom några år i Kaunas (1819-1823). Mickiewicz arbetade här som lärare. Trots den kanske lite tråkiga pedagogiska rutinen på skolan, genomlevde poeten dramatiska händelser även under denna period: sin stora kärlek, hotet om en duell, moderns död. I Kaunas mognade hans romantiska världsåskådning helt och fullt. Den

viktigaste platsen i hans liv intog nu det litterära skapandet: han sysslade med att översätta Ovidius, Horatius, Schiller och andra poeter. Han publicerade två av sina diktsamlingar (14 ballader, 4 dikter och 2 poem). Poetens arbetsintensitet bekräftas i hans brev till vännen från Filomaterna J. Jeżowski: "Jag stiger upp klockan 4 - *crédite posteri!* - och ibland före 4, sedan dricker jag kaffe efter 5. På morgonen håller jag på med att skriva sextiner och lär mig tyska ur Schade, samt skriver ballader" (Mickiewicz 1955:14, s. 88; jfr. Erdman-Jabłońska 1938, ss. 67-69).

Ett eko av tiden i Vilnius återkom dock i Kaunas. Och med ekot av det förflutna kom även ödet. Universitetet blev för sin verksamhet och sina frihetsidéer drabbat av tsarmyndigheternas order att göra slut på alla tendenser till liberalism. Alla hemliga sällskap och kretsar, bl. a. Filomaterna och Filareterna (*Filareci*), blev avslöjade och deras medlemmar fick sitt straff. Ett stort antal gymnasister, studenter, lärare och professorer fängslades. Basilianerklostret i Vilnius blev förvandlat till fängelse. 1823 blev Mickiewicz också fängslad och fick sitta i detta kloster i ett halvt år. Trots Lelewels försök att få poeten frigiven blev Mickiewicz av tsarens domstol dömd till landsförvisning från Litauen. Året 1824 tog Adam Mickiewicz avsked av sitt land. Han kom aldrig att återse det. Men Litauen och dess historiska öde, människornas inre värld var en viktig källa till Mickiewiczz litterära verk. Litauen, dess gestalter och miljöer förknippas ofta med det gåtfulla landet i hans verk.

Litauens namn och minnet av Litauen återkom om och om igen i Mickiewiczz brev, hans kontakter i det verkliga livet (Lelewel 1948) och slutligen i hans föreläsningar vid *College de France*, där man fick höra om den litauiska mytologin, språket, kulturen och historien för kanske första gången. Som symboliskt kan man se det faktum att just Mickiewiczz kulturhistoriska intressen och behov av att sprida kunskap om den litauiska kulturen senare kom att påverka intresset för slavistik och indoeuropeistik vid andra universitet i Europa.

Referenser

- Archiwum Filomatów, I, Korespondencya Filomatów, 5.* Kraków 1913.
- Erdman-Jabłońska, Z.: Nauczyciel A. Mickiewicz i jego kowieńscy uczniowie. *Prace Polonistyczne. Seria 2.* (1938), ss. 59-72.
- Górecka, M.: *Wspomnienia o Adamie Mickiewiczu: opowiedziane najmłodszemu bratu.* Kraków 1897.
- Lelewel, J.: *Listy emigracyjne, 1.* Kraków 1948.
- Lelewel, J.: *Wykłady kursowe z historii powszechnej w Uniwersytecie wileńskim. 1822-1824* (- Lelewel, J.: *Dziela, 3*). Warszawa 1959.
- Mężyński, K.: *Gotfryd Ernest Groddeck, profesor Adama Mickiewicza.* Gdańsk 1974.
- Mickiewicz, A.: *Dziela, 11, 14.* Warszawa 1955.
- Odyniec, A. E.: *Listy z podróży, 1.* Warszawa 1884.
- Riškus, J.: Nauja archyvinė medžiaga apie A. Mickevičių. *Literatūra, 13:1* (1970).

Vilnius